

RECENZE A ZPRÁVY O LITERATUŘE / REVIEWS AND BRIEF NOTICES

DOI 10.69108/slsb.2025.1.05

Ilona MATEJKO-PETERKA (ed.), Historia amica mea. Sborník příspěvků k počtce profesorky Ireny Korbelářové, Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2023, 377 s.,

ISBN 978-80-7510-571-4, 978-80-7510-572-1

Publikace *Historia amica mea* je kolektivní monografií vydaná u příležitosti životního jubilea prof. PhDr. Ireny Korbelářové, Dr., děkanky Filosoficko-přírodovědné fakulty v Opavě Slezské univerzity v Opavě. Jak uvádí editor, „*obsahuje studie a příspěvky jak českých, tak polských badatelů, které svým tematickým a geografickým zaměřením korespondují s badatelskými okruhy, jimiž se ve své již dlouholeté praxi jubilanтка věnuje*“ a dále práce „*přátel, kolegů a žáků...*“, čímž tvoří obsahově rozmanitou a poutavou publikaci, která je „*poměrně pestrá, stejně jako šíře zájmů samotné oslavenkyně*“.

Vzhledem ke skutečnosti, že obsahově jsou dílčí stati rozebrány přímo v mono-grafii, zabývá se tato recenze spíše sumarizačními údaji, zejména časovými, regionálními a obsahovými.

Sborník obsahuje 21 příspěvků, editor seřadil příspěvky chronologicky z důvodu „*tematické variability*“. Příspěvkům jsou předřazeny 3 úvodní části, stručná předmluva editora, ve které seznamuje s publikací a jejím záměrem, dále text seznamující s osobou jubilanťky, jejímž autorem je emeritní ředitel Zemského archivu v Opavě Karel Müller a bibliografie jubilanťky od roku 1990. Tato část by se dala shrnout citováním Karla Müllera, který vyzvedává „*lidský a odborný rozměr*“ jubilanťky, o kterém „*by na prvním místě mohly referovat zástupci studentů*“, kterým „*už tři desítky let [...] zprostředkovává nejen dějiny a pomocné vědy historické, ale zejména svým přístupem k výkladu demonstruje zaujetí pro historickou práci*“.

Že se jedná o významný historický počín, propojující nejen nosná témata, ale přesahující širěji i do roviny vzdělávání, podtrhuje (mimo již citovaná slova o „*zástupech studentů*“) i skutečnost, že se v publikaci nacházejí i stati vycházející z vysokoškolského prostředí a pedagogického zázemí. Toto dokládá obsahově například stat' „*Česko-polská Kladská komise historiků, Kladský sborník a syntéza dějin Kladska. (Ohlédnutí)*“, kde se, mimo jiné uvádí: „*Transformace Pedagogické fakulty v Hradci Králové na Vysokou školu pedagogickou, z níž se stala v roce 2000 Univerzita Hradec Králové, napomohla rozvoji oborů vyučovaných na jednotlivých katedrách a vytvořila podmínky pro jejich větší propojení s tvůrčím odborným výzkumem. Jedním z pracovišť, které svou šanci od počátku plně využilo, byla katedra historie. Již v roce 1996 byla změněna v Ústav historických věd, který pole své působnosti rychle rozšiřoval. Vedle přípravy učitelů zahájilo pracoviště výuku odborných oborů, získalo akreditaci pro doktorské studium, začalo vydávat několik periodik, ale hlavně ústav započal systematický rozvoj výzkumu dějin východních Čech, zejména ve středověkém a novověkém období*“.

Publikace je jedinečná svým rozsahem, blíží se čtyřem stům stranám. Stati prezentují

bádání založené na historických pramenech pocházejících z více než 30 archivů a muzeí, více než 60 archivních pramenů patří mezi doposud nevydané archivní prameny, případně knihovní a muzejní (v obou případech se blíží téměř desítky pramenů).

Jak bylo zmíněno, editor zvolil chronologické řazení příspěvků a studií, historický záběr je soustředěn od 13. do 21. století, některé studie mají širší dobový záběr, případně mají dílčí dobový přesah, největší pozornost byla upřena do 20. století, do kterého obsahově zasahují zejména stati „Papírnictví a vydavatelství Anton Prachowny v Opavě“, *„Piękno w jedzeniu zakłete. Kilka słów o wystawach sztuki kulinarnej na czeskich ziemiach od drugiej połowy XIX wieku do rozpoczęcia pierwszej wojny światowej“*, *„Pohostinské služby ve slezských městech ve světle Chytilova úplného adresáře z roku 1925“*, *„Třebovická literátka Maria Stona a česká katolická moderna“*, *„Události evropských dějin na území českého Slezska v 19. a 20. století“*, *„Konec jedné iluze. Osudy členů Slovacké komuny z Ostravska v Sovětském svazu“*, *„Černé ovce Frauenschaftu. Případy provinění členek Nacionálněsocialistického ženského hnutí na Krnovsku v letech 1943–1944“*, *„Českoslovenští národní socialisté v kontextu systémových přeměn po roce 1945“* či *„Česko-polská Kladská komise historiků, Kladský sborník a syntéza dějin Kladska. (Ohlédnutí)“*, je tedy patrný bohatý obsahový rámec publikace.

Širší dobový záběr v rozsahu 4 století, lze nalézt ve studii Jerzyho Sperky *„Posagi i wiana księżnych raciborskich od końca XIII do początku XVI wieku“*. Jak sám autor uvádí, studie se prolíná více než 230letou historií dvou pokolení Piastovců a šesti pokoleními opavských Přemyslovců se zaměřením na ratibořická knížata, zejména jsou mapovány sociální a majetkové poměry.

V tomto kontextu je vhodné doplnit, že zmiňované téma je na Filozoficko-přírodovědecké fakultě v Opavě široce zkoumáno i z jiných aspektů, lze uvést například monografii *„Přemyslovci v dějinách a kultuře“*¹, za povšimnutí stojí, že i na této publikaci se podíleli kapacity jako jubilantka Irena Korbelářová, dále např. Rudolf Žáček či David Radek, lze se setkat s texty krakovského historika Jerzyho Rajmana, katovického medievisty a spolueditora svazku Jerzyho Sperky, pražského právního historika Marka Starého nebo polské historičky Anny Pobóg-Lenartowicz.

Velmi široký dobový rámec lze nalézt rovněž ve studii Mileny Lenderové *„Ženské osudy v Zápisích neznámé/ho. Neobvyklý pohled na jednu polovinu lidstva ve 20.–30. letech 19. století“*. Přestože je téma zdánlivě datováno do úzkého časového rozmezí, jak vyplývá z názvu statě *„pohled [...] ve 20. – 30. letech 19. století“*, lze ve studii nalézt široký přesah sahající až do 16. století, teoreticky až do 14. století, když autorka zmiňuje *„na úrovni „anekdot“ zůstává líčení nesvárů v urozených rodinách, kdy se ve 14. století do konfliktu dostala Markéta Holandská a její syn Vilém“*. I když se v tomto případě jedná o tematicky široce pojatý pramen, sama autorka označila svazky za „monotematické“, které vychází z 62 rukopisných svazků o rozsahu přibližně 11 000 stránek uložených v Archivu Pražského hradu, tyto jsou označovány jako „výpisové“ sešity², (autorka sama je ve studii označuje

1 Bogusław CZECHOWICZ – Ilona MATEJKO-PETERKA – Bogdan KLOCH – Jerzy SPERKA, (edd.), *Opawští Přemyslovci v dějinách a kultuře / Opawscy Przemysłdzi w dziejach i kulturze*, Opava – Katowice 2022.

2 Jednalo se o prameny, označované jako „výpisové“ sešity, což označovalo umění vybudovat knihovnu vybranou z okopírovaných poznámek z četby. Od dob renesance sloužily tyto sbírky úryvků jako osobní antologie, v nichž čtenář podle více či méně přesných pravidel uchovával výrazy a myšlenky konzultovaných autorů a

jako „zápisky“), lze v rámci těchto literárních zdrojů vysledovat zápisky přesahující až do 16. století, například v zápiscích týkajících se portrétu „Catherine de Bare“ není sice zdroj uveden, nicméně neznámý autor se odvolává na dopis, v němž Katharina po ovdovění žádala o podporu dánského krále Kristiána V. Dopis je psán ve Wittemberku a datován 6. října 1550. Dále pak se jedná o příběh z Indie z roku 1564. Rovněž tak je patrný přesah do 17. století, kdy se autorka zmiňuje, že „24 stran náleží jedné z prvních erudovaných evropských porodních babiček, autorce učebnice porodnictví, Louise Bourgeois, řečené La Boursier, porodní bábe Marie Medicejské. Od roku 1601 přiváděla na svět potomky Jindřicha IV.“, popřípadě do 18. století, kde lze uvést namátkou příběh z amerických bojů o nezávislost, kdy se „v roce 1778 v bitvě u Montmouthu postavila za kanon statečná manželka v bitvě zahynuvšího kanonýra“ nebo část věnovanou umělkyním: „Marie-Jeanne Gautier, která byla přijata do Théâtre Français roku 1716, aktivně působila jen 10 let“.

Odhlédneme-li od chronologického usprádaní, lze v monografii identifikovat nosná témata, především témata vztažená k popisu sociálních poměrů a prostředí, tato téma jsou zpravidla spojovány s majetkovými poměry. V rámci těchto témat se autoři věnovali například rodovým vztahům v kontextu sňatků, lze zmínit především stati „Věna ratibořských kněžen od konce 13. do počátku 16. stol.“, „Dvě hornoslezské vévodkyně, pěšci na šachovnici středoevropské politiky na počátku 14. století?“ případně stať „Manžel své paní. Kníže Jan Osvětimský na Krnovsku“, respektive testamentů, opět lze zmínit např. „Testament Martina Šípa z Branice a na Loděnici. Několik poznámek ke šlechtické testamentární praxi pozdně středověkého Opavska a Krnovska“. Významný podíl mají studie věnující se politice, případně politickému prostředí. Toto téma je patrné ve stati „Českoslovenští národní socialisté v kontextu systémových přeměn po roce 1945“. Toto téma je dále kombinováno s přesahem do společenského, hospodářského a ekonomického prostředí, případně ve stati „Události evropských dějin na území českého Slezska v 19. a 20. století“ do roviny diplomacie a mocenských zájmů a rovněž v kontextu emigrace do roviny ideologické, lze zmínit „Konec jedné iluze. Osudy členů Slovácké komuny z Ostravska v Sovětském svazu“. V monografii nalezneme taktéž studie věnující se společenským či kulturním tématům, lze vysledovat zaměření na trestní právo, feminismus, náboženství, pohostinství a kulinářství či vojenství³.

Obsahově mírně bokem stojí studie „Česko-polská Kladská komise historiků, Kladský sborník a syntéza dějin Kladska. (Ohlédnutí)“, která se nevěnuje specifickému období a historické události, zabývá se účelově vytvořeným sdružením historiků podmíněným zájmem k historii Kladska. Nicméně, v celkovém obrazu publikace má tato část svůj nedílný význam, v kontextu historie Slezska je Kladská komise historiků významným počinem, na kterém má Filozoficko-přírodovědná fakulta nedílné zásluhy. Jak se uvádí ve jmenované studii: „O vznik Komise se z české strany zasadili prof. Vladimír Wolf, tehdy vedoucí Katedry historie na Pedagogické fakultě Vysoké školy pedagogické v Hradci

tvoril tak kořist citátů přímo užitečnou pro vlastní tvorbu. Viz Élisabeth DECULTOT (ed.), *Lire, copier, écrire: Les bibliothèques manuscrites et leurs usages au XVIIIe siècle*, Paris 2003.

3 Trestní právo je zmiňováno ve stati „Žaden se o tom mordu nedoví...“ K trestněprávní kauze Šimona Duší ve Frýdku na sklonku 17. století. Feminismus lze vysledovat ve stati Ženské osudy v Zápiscích neznámého/ho. Neobvyklý pohled na jednu polovinu lidstva ve 20.–30. letech 19. století. Náboženstvím se zabývá např. stať *Třebovická literátka Maria Stona a česká katolická moderna* apod.

Králové, který se stal předsedou české části Komise, a prof. Zdeněk Jirásek, tehdejší proděkan Filozoficko-přírodovědecké fakulty nedávno vzniklé Slezské univerzity v Opavě“.

Je tedy patrné, že monografie je obsahově a tematicky opravdu různorodá, jak bylo ukázáno, studie se opírají o vzájemně propojená nosná témata, většina studií se průřezově věnuje více tématům, například studie „Českoslovenští národní socialisté v kontextu systémových přeměn po roce 1945“ propojuje politické téma s hospodářskými a ekonomickými tématy. Tato nosná témata spojuje obsahové zaměření studie, které je žánrově pojaté jako kolektivní monografie vydaná Ústavem historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty v Opavě ve spolupráci s Fakultou veřejných politik v Opavě.

Lze konstatovat, na základě účelu a zaměření publikace, že publikace je úzce regionálně zaměřená, jedná se o „studie a příspěvky českých a polských badatelů, které svým tematickým a geografickým zaměřením korespondují s oblastmi výzkumu, jimiž se jubilanťka dlouhodobě zabývá“, dominantním regionem je Slezsko, i když, jak v publikaci ve stati „Údálosti evropských dějin na území českého Slezska v 19. a 20. století“ konstatuje např. prof. Jirásek, „na mapě světa i Evropy najdeme místa a regiony, na jejichž území se v pravém slova smyslu vytvářely dějiny⁴, [...] jsou lokality a regiony, kterým se obdobná světová a historická pozornost spíše vyhýbala, [...] České Slezsko nepochybně náleželo a náleží k takovýmto periferním regionům“. Poměrně velký počet statí je zaměřen na Horní Slezsko, najdeme užší specifikaci Krnovska, Opavska či Ostravska, záběr autorů směřuje úžeji i na Slezskou Ostravu či Moravsko-slezské pomezí. Regionálně lze dále nalézt zmínky o Ratibořsku, Jablunkovsku či Frýdecko-Místecku. Dvě studie pak obsahově inklinují k Dolnímu Slezsku. Šíří regionálního záběru publikace podtrhuje skutečnost, že některé studie se věnují rovněž obecněji zemím Koruny české a Českému království, popřípadě nověji Československu či České republice, lze vysledovat také nadnárodní přesahy do evropského prostoru (zejména Francie) nebo na bývalý Sovětský svaz.

Uváděná publikace přináší nové poznatky, které jsou dostupné v uceleném a přehledném souhrnu. Odbornou kvalitu a společenskou významnost publikace podtrhuje dále fakt, že mezi autory najdeme významné akademické i regionální osobnosti, například bývalé rektory Slezské univerzity prof. Rudolfa Žáčka a prof. Zdeňka Jiráka.

Josef Botlík

Roberto GENTILLI, *Italian Aviation Units in the First World War*, Reno: Aeronaut Books, 2024, 1329 s.

Vol. 1 ISBN 978-1-953201-90-4

Vol. 2 ISBN 978-1-953201-91-1

Vol. 3 ISBN 978-1-953201-92-8

Vol. 4 ISBN 978-1-953201-93-5

Vol. 5 ISBN 978-1-953201-94-2

Pětidílné pojednání italského vojenského historika Roberta Gentilliho *Italian Aviation Units in the First World War* vydalo v roce 2024 vydavatelství Aeronaut Books amerického

⁴ Míňeny válečné operace, průtahy armád apod.

leteckého entuziasty Jacka Herrise, nyní se sídlem ve městě Reno ve státě Nevada ve Spojených státech amerických. Roberto Gentilli je v prostředí letecké historie uznávanou osobností se specializací na italské vojenské letectvo. Řada jeho knih a monografií typů letadel z období od vzniku italských vzdušných sil v roce 1911 až po konec druhé světové války vyšla nejen v italštině, ale také v angličtině. Recenzovaná publikace vychází rovnou v angličtině, nicméně navazuje na v roce 1999 publikované knihy Ufficio Storico dell'Aeronautica Militare a zejména pak I Reparti dell'aviazione italiana nella Grande Guerra. Posledně jmenovaná kniha přinášela seznam ztrát italského letectva podle hlášení jednotlivých jednotek, čímž se stala zásadním zdrojem informací pro identifikaci protivníků letectva rakousko-uherského a kontingentu letectva německého na italské frontě.

Jednotlivé díly současného počínu však danou problematiku maximálně rozšiřují a doplňují, autor předkládá stručnou historii všech jednotek italského letectva včetně námořních a doplňuje ji zjištěnými hlášenými ztrátami a přehledem potvrzených vítězství nad nepřátelskými letouny. Svazky jsou zpracovány formou „paperback“, tedy s kartonovou obálkou a jinak na standardním papíře, jak je ostatně u vydavatelství Aeronaut Books již ustáleným zvykem.

Kromě několika stovek černobílých fotografií obsahuje pět dílů Gentilliho práce také barevné bokorisy letadel, jejichž autorem je americký grafik Bob Pearson. Každý z dílů také na titulní stránce prezentuje barevný obrázek, vztahující se ke konkrétní události z historie italského letectva. Např. obal 3. dílu zachycuje letákový nálet na Vídeň 9. srpna 1918 letouny Ansaldo ze stavu 87^a Squadriglia, kterého se osobně zúčastnil italský básník, dramatik a politik Gabriele d'Annunzio. Autory těchto kreseb jsou Thomasz Sadzinica a Antonio Iozzi. Dále knihy obsahují mapy, barevné fotografie z italských muzeí, ilustrační snímky medailí udělených letcům, fotografie nášivek se znakem letectva, přetisky shazovaných letáků, dobové pohlednice, znaky jednotlivých letek, kopie archivních dokumentů, tabulky (např. srovnání vojenských hodností s anglickým a německým ekvivalentem), ale také třeba barevné současné snímky důležitých míst pro porovnání s dobovými záběry.

První svazek o 262 stranách představuje ve dvou kapitolách nejprve souhrnnou historii italského vojenského a námořního letectva, u obou včetně členění jednotek v různém časovém období. Třetí kapitola je věnována vývoji struktury letectva, resp. členění na skupiny (Gruppi) a jejich historii. Na tu navazuje nejobsáhlejší část prvního sešitu, věnovaná již historii leteckých jednotek s uvedením ztrát a vítězství. Ve čtvrté kapitole jsou blíže představeny průzkumné a bojové letky v časovém úseku do 15. dubna 1916, konkrétně 1^a – 15^a Squadriglia a 1^a – 8^a Squadriglia per l'Artigliera, a v páté kapitole bombardovací letky č. 1 až 16 v období od dubna 1916.

Výzbroj bombardovacích letek tvořily zejména ikonické italské dvoumotorové bombardéry Caproni Ca.3, jejichž obvykle čtyřčlenné osádky se při plnění svých úkolů často dostávaly do soubojů s letci rakousko-uherského letectva. Výjimečně došlo i k situaci, kdy si vítězství ze souboje nakonec odnesli letci z napadeného bombardéru. Právě k takovému střetu došlo 2. června 1916 nad Callino, když se osádce Caproni Ca.3 č. 1155 od 5^a Squadriglia podařilo sestřelit jednoho z trojice útočících rakousko-uherských

letounů, identifikovaných jako „Lloyd“. Pravděpodobně šlo však o letoun Lohner B.VII 17.39 ze stavu Fliegerkompagnie 17, jehož zraněný pilot nouzově přistál na vlastním polním letišti v Gardolo. Dovoluji si doplnit, že podle záznamů rakousko-uherských ztrát byl tímto pilotem FP Zugsf. Johann Horalka. Pozorovatel Lohneru č. 17.39 Lt.i.d.Res. Kamillo Schmeidel vyvázl bez zranění.

Na str. 180 se také dočteme velmi zajímavou informací, že v kokpitu stroje Caproni Ca. 3, pilotovaném samotným velitelem 5^a Squadriglia cap. Oronzem Andrianim, vzlétl 16. dubna 1916 také poručík francouzské armády, mimořádně povýšený do hodnosti generála, Milan Rastislav Štefánik a shodil nad frontovou linií poselství pro české a slovenské vojáky rakousko-uherské armády. Štefánik, který je v knize ne zcela přesně označen jako „hlasatel nezávislosti Slovenska“ si let zopakoval ještě 7. května 1916 při bombardování pozic protivníka u Mattarello.

Stěžejní část druhého svazku (260 stran), celkově šestá kapitola celého díla, obsahuje historii letek dvoumístných letadel od dubna 1916 do konce války, tedy 21^a – 68^a Squadriglia. Svazek je doslova nabit faktografickými údaji, autorovi se však také podařilo text doplnit celou řadou méně známých či dosud nepublikovaných fotografií. V závěru každé podkapitoly o dané jednotce je vždy zpracován tradiční přehled ztrát a vítězství, přičemž u ztrát je specifikováno, zda se jedná o nehodu nebo sestřel ze země či nepřátelskými letadly ze vzduchu. Posledních přibližně padesát stran druhého dílu je věnován stíhacím letkám od dubna 1916, popsány jsou však jen 70^a – 72^a Squadriglia, zatímco zbytek sedmé kapitoly, historie 73^a – 91^a Squadriglia, tvoří jádro třetího dílu, který čítá celkem 274 stran. U stíhacích jednotek najdeme rovněž pečlivě sestavené přehledy vítězství včetně stručné identifikace protivníků.

Osmá kapitola s názvem „Ostatní letky od dubna 1916“ je rozdělena do zbytku třetího dílu (101^a – 115^a Squadriglia) a do čtvrtého svazku (116^a – 161^a Squadriglia). V kapitole je mimo jiné obsažena například málo známá historie průzkumných leteckých jednotek na albánské frontě a v Libyi. Neméně zajímavé je rovněž shrnutí použití bombardovacích trojplanošů Caproni Ca.4 u 181^a a 182^a Squadriglia.

Podstatná část čtvrtého dílu je však zaměřena na historii námořního letectva, resp. v deváté kapitole na historii pozemních letadel královského námořnictva (Regia Marina), soustředěných v 201^a – 242^a Squadriglia, a v desáté kapitole na historii stanic námořních hydroplánů. Samostatná podkapitola mapuje nasazení Stazione Idrovolanti Venezia, která byla částečně vyzbrojena kopii úspěšných rakousko-uherských létajících člunů Lohner L, v Itálii označených jako Macchi L.1, poháněných však domácími motory Isotta Fraschini V4a. Následující podkapitoly shrnují historii 251^a – 265^a Squadriglia, přičemž velmi zajímavé je pojednání o 263. letce, resp. US Naval Air Station v Porto Corsini. Američtí letci používali zprvu francouzské létající čluny typu FBA a později jednomístné stíhací létající čluny Macchi M.5 a M.8 italské produkce. Tento díl obsahuje celkem 256 stran textu, fotografií a doplňujících materiálů.

Závěrečný pátý díl (277 stran) se zaměřuje na letecké jednotky domobrany, používané v zázemí k obraně před nepřátelskými nálety. Na předchozí díl navazuje nejprve jedenáctou

kapitolou o obranných jednotkách námořnictva, dvanáctá kapitola je soustředěna na další jednotky domobrany včetně hydroplánů. Třináctá kapitola se zaměřuje na nedílnou součást letectva, a to letecké školy k výcviku nových pilotů. Necelých sto stran čtrnácté kapitoly tvoří stručné biografie významných letců, z velké části es italského letectva. Poslední patnáctá kapitola je pro praktické využití Gentiliho práce zcela zásadní, obsahuje totiž jmenný index pro všechny díly publikace.

Při tvorbě tohoto monumentálního díla využil autor svých letitých zkušeností, shrnul řadu dříve publikovaných informací a doplnil je dosud neuváděnou faktografií a ikonografií. Čtenáři se tak dostává do rukou komplexní studie o jednotkách italského letectva od roku 1911 do konce první světové války, resp. v některých případech s lehkým přesahem do let těsně následujících. V textu jsou víceméně popsány všechny důležité souboje s letci protivníka, mezi nimiž se pochopitelně nacházelo množství rodáků z Moravy a Slezska. Na základě studia pramenů „z druhé strany“ jsou příslušníci rakousko-uherského a německého letectva často přesně identifikováni, včetně uvedení jmen letců, jejich jednotek a typů letounů. Tyto informace nicméně v přehledu ztrát jednotlivých italských letek již schází, což je asi jedinou výtkou k recenzované publikaci. Zájemcům o leteckou historii první světové války umožňuje pětidílná série knih Roberta Gentiliho komplexní vhled do organizace, nasazení, personálního složení, výzbroje, ztrát a úspěchů jednotek italského letectva.

Petr Aharon Tesař

Lubomír HLAVIENKA – Ondřej KOLÁŘ– Pavel ŠOPÁK, Transformace Slezska 1945–1948, Opava: Slezské zemské muzeum. 2024, 378 s.

ISBN 978-80-53000-01-7

Kolektiv zkušených historiků Slezského zemského muzea recenzovanou knihou uzavřel standardní výzkumný projekt Grantové agentury České republiky. Publikace je důležitým shrnutím již bohatých, ale často dílčích výkladů o minulosti zkoumaného regionu. Autoři v ní podrobně analyzují zásadní společenské, politické, demografické, bezpečnostní a kulturní změny, kterými Slezsko procházelo po druhé světové válce. Současně se snaží ke složitému a turbulentnímu období transformace přistoupit komplexně, když v éře skutečného či rétorického hledání specifické československé cesty z krize a války identifikují ve Slezsku regionální „hledání třetí cesty“ mezi tradičním zemským patriotismem (autonomistě) a socialistickým internacionalismem (centristě).

Kniha je časově a prostorově vymezena existencí a působností Zemského národního výboru, expozitura Ostrava (ZNVEO) a rozdělena na pět vnitřně dále členěných tematických kapitol: Správa a politický život, Migrace a národnostní otázka, Bezpečnost, Osvěta a vzdělávání, Architektura a urbanismus. Před očima čtenářů tak znovuožívá převratná doba po druhé světové válce, je prováděn krajinou nucených migrací, konfiskací,

urbanistických plánů či nových kariér v jedné z laboratoří tzv. třetí republiky. Ocítá se současně na jedné z periferií Československa, dlouhodobě zasažené vysídlením německy mluvícího obyvatelstva, i v jejím zamýšleném ocelovém srdci, na Ostravsku. Vymezení témat je legitimní a přináší důležité informace, například o nárůstu a povaze kriminálních činů, přičemž některé by možná zasloužily samostatnou pozornost jako například dělnictvo a práce nebo společenský život a volný čas či obrazy a média.

Autoři jednak navazují na „klasiky“ jako Mečislav Borák nebo Tomáš Staněk, jednak sami k tématu publikovali již řadu studií. Velmi dobrou orientaci v příslušné odborné literatuře kombinují s hlubokým vhledem do archivní matérie, který se pro čtenáře zhmotňuje mimo jiné zajímavým obrazovým doprovodem (ilustrace, portréty, plány, faksimile). Odborný čtenář by v úvodu ocenil hodnotící přehled použitých pramenů včetně kritérií výběru či jejich limitů. V použité literatuře postrádám důležitou analýzu regionálních komunistických elit po roce 1945 *Nervová vlákna diktatury* (2019), v níž se autoři mimo jiné zaměřili na Těšínsko a Jesenícko, a dále alespoň domácí starší produkci zaměřující se z pozice sociálních dějin či sociologie na milníky a přerody v moderních dějinách, tedy *Z kapitalismu do socialismu a zpět* (2005) a *Milníky moderních českých dějin* (2018) – publikace otevírají možnost promýšlet povahu transformací a (dis)kontinuit v širší perspektivě.

Přístup autorů k výkladu minulosti nepřesahuje přes tematické vymezení kapitoly již osvědčené postupy. Nejprve obvykle narýsují obecný (místy redundantní) rámec problematiky, který sytí pestrými příklady z regionu. Analytický popis občas přerůstá v poněkud únavné výčty, které knihu v určitých pasážích posunují k encyklopedické příručce. A tak například pasáže (ne)realizovaných stavbách by mohly být doplněny o širší rekonstrukce politické a sociální praxe – jinými slovy školní budovy mohli autoři „zalidnit“ žáky a pedagogy. Sladit psaní tří autorů není nikdy lehké, přesto by mohlo být přínosné více sjednotit nejen autorský styl, ale také zkoumané problematiky. Například kapitola Osvěta a vzdělávání je oproti jiným více esejistická nebo část kapitoly o architektuře a urbanismu, kterou je třeba jako celek ocenit, se mění v medailonky architektů, což samozřejmě lze z určité perspektivy chápat, z jiné je však čtenářstvu předkládán poněkud disparátní celek.

Na recenzované knize oceňuji korigování nepřesných představ pomocí archivních pramenů a dobrého porozumění tématu. Autoři dokládají křehkost tzv. lidové demokracie, kdy například komunisté na ministerstvu vnitra během únorové krize 1948 při eliminování politické konkurence umně využívali zákonný rámec. Čtenářstvu není předkládán černobílý obraz vsazený do totalitárního paradigmatu. Autoři například dokládají, že někteří příslušníci OBZ v pohraničí na jednu stranu jednali svévolně a za účelem osobního obohacení se, na stranu druhou se podíleli na uklidňování turbulentní situace zatýkáním samozvaných „vládců“. Jinde konstatují, že navzdory obavám a nacistické propagandě se příchod Rudé armády obešel bez rozsáhlého vraždění německých civilistů. Následovalo ovšem léto plné kolektivního násilí, na němž se různou měrou podíleli čs. vojáci, partyzáni a členové bezpečnostních složek národních výborů, kteří kupříkladu realizovali tzv. divoký odsun, při němž byl trýzněn či umíral neznámý počet civilistů a docházelo k vyhánění

antifašistů či jejich internování spolu s nacisty. Autoři při analýze „krvavého léta 1945“ nehledají inspiraci v knize *Limity lidskosti* (2019), jejíž pojetí by bylo možné využít třeba při analýze potírání německé ozbrojené rezistence po květnu 1945 anebo k reflexi adekvátnosti užívání slova *exces* bez uvozek pro zkoumané zločiny – ostatně sami autoři za léto 1945 napočítali minimálně 400 zabitých.

Publikace náležitě exponuje, že Slezsko nebylo homogenním regionem a že vedle specifického Těšínska a Hlučínska měly sledované jevy odlišné podoby a průběh v jeho západní (německé osídlení) a východní části, pokud se zde přidržím nejhrubšího měřítka. Pozornosti autorů se těší i dříve zčásti opomíjená problematika příchodu nových kolonistů. Vymezují tři vlny imigrací: 1) z průmyslového východu na západ českého Slezska při zachování stávající výroby (například textilní dělníci z Frýdecka na Krnovsko); 2) pracovní migrace na Ostravsko; 3) příchod reemigrantů do vysídleného pohraničí. Identifikují nerovnoměrnost dosídlovací akce, kdy Bruntálsko a Jesenicko pouze dosáhlo na pouhou polovinu předválečné populace a některé horské a periferní lokality zůstaly vylidněné. Autoři pak dochází k důležitému závěru, že Slezsko se stalo národnostně ještě diverzifikovanějším než před válkou, neboť zde zůstali Poláci a zbytky Němců, a přibyli Slováci, Volyňští Češi, Rusíni, Maďaři a Romové. Ale nejde jen o národnosti. V knize je sneseno mnoho dokladů o tom, že poválečný režim měl mnoho tváří včetně obnovené názorové plurality ve veřejném prostoru.

Po faktografické stránce je kniha v pořádku, nepřesnost se vyskytuje jen v souvislosti s dekretem prezidenta republiky č. 132/45 Sb., o němž se mylně uvádí, že byl vydán v listopadu 1945, správně tehdy nabyl účinnosti. Závažnější je, že kniha trpí nekvalitní vazbou, a hlavně odbytou redakcí (překlepy, vynechaná slova, pasáže, chybné užití kurzívy). Nedotažené stylistice lze patrně přičíst také nešťastné tvrzení o Romech: „*Jejich tradiční osídlení bylo v Českých zemích takřka vyhubeno...*“ (s. 123).

Ačkoliv bych v samotném závěru očekával ještě systematictější a hlubší odpovědi na specifika transformace ve Slezsku a srovnání tamějšího vývoje s jinými vybranými regiony, autoři ukázali, že hranice mezi zemskými autonomisty a internacionalisty procházela napříč stranami Národní fronty, protože i v KSČ působila řada zastánců zemského zřízení. Agenda „Slezanů“ však byla vlivem politického, ale i migračního vývoje (otázka zemské identity byla pro přistěhovalce podružná) postupně marginalizována, když jejich symbolickým úspěchem bylo vznešení územních nároků vůči Polsku navzdory stanovisku prezidenta Beneše. Dalším přínosem na obecnější rovině je odlišování *kulturní slezanství* definovaného prolínám české, německé a polské kultury od *politického slezanství*, které bylo prezentováno po květnu 1945 zejména v národně-socialistickém tisku. Šlo o redukovanou a politicko-osvětářsky instrumentalizovanou variantu slezanství kulturního, která mimo jiné apropriovala slezského barda Petra Bezruče. Publikaci doporučuji nejen pozornosti čtenářstva v samotném českém Slezsku, ale zasloužila by si podle mého názoru také překlad do polštiny.

Václav Kaška

Adéla GJURIČOVÁ — Martin NODL — Stanislav POSPÍŠIL, *Město jako laboratoř změny: mezioborové výzvy. Každodenní život. Praha: Argo, 2024, 303 s.*

ISBN 978-80-257-4544-1

Publikace vznikla jako jeden z výstupů stejnojmenného projektu *Město jako laboratoř změny*. Tento sborník prací byl připraven pod vedením editorského tria složeného ze zaměstnanců Akademie věd České republiky: Martina Nodla z Filosofického ústavu, který se zaměřuje především na sociokulturní historii středověku; Adély Gjuričové z Ústavu pro soudobé dějiny, jejíž odborné zájmy zahrnují politické dějiny pozdního československého socialismu a postkomunistické transformace; a Stanislava Pospíšila z Ústavu teoretické a aplikované mechaniky, který se věnuje problematice zatížení staveb atmosférickými jevy a hledání konstrukčních i materiálových řešení pro zvýšení jejich odolnosti. Již samotné složení editorského týmu naznačuje široký tematický záběr a interdisciplinární charakter předkládané publikace.

Cílem knihy bylo ukázat, že multioborový a interdisciplinární přístup může přinést nové poznatky o příčinách současných krizí, s nimiž se moderní města musejí potýkat, ať už jde o výzvy politické, sociální, hospodářské či ekologické. Kolektivní práce pak má přinášet poučení pro řešení těchto problémů a historická perspektiva slouží autorům jako klíčový nástroj pro porozumění současným problémům.

Již při prvním seznámením se s obsahem knihy čtenáře upoutá pestrost témat, od islámské archeologie, přes měšťanské uvěřování v období pozdního středověku, až po vnímání tepelného prostředí v českých městech. Jádrem publikace se však zaměřuje na téma moderních dějin, většina studií se věnuje období socialismu a posledním dekadám 20. století. Celá publikace funguje jako koherentní dílo jen díky zásahu editorského týmu, který vysvětluje motivace v úvodní kapitole s názvem *V laboratoři odolnosti*, tato kapitola pak funguje jako jakýsi svorník.

První tři studie se věnují starším dějinám, Karel Nováček představuje kapitolu věnovanou islámské archeologii pod názvem *Po stopách středověkých měst v Asýrii: archeologická perspektiva*. Tato kapitola se však nevěnuje pouze vymezenému období, ale autor pracuje s časovým horizontem daleko širším, díky čemuž má čtenář mnohem hlubší vhled do vývoje sídel ve zkoumané oblasti, vyzdvihnout lze i připojené mapové přílohy, které značně usnadňují orientaci v textu. Následující dvě, rovněž skvělé studie od Martina Nodla a Martina Musílky, se pak věnují českému středověku. Jejich příspěvky, které se opírají převážně o prameny ekonomické povahy, jsou ukázkovým příkladem studií propojujících ekonomické a sociální dějiny.

Nyní následuje největší skok, kdy se tematicky dostáváme do druhé poloviny 20. století, byť jsou předloženy práce na vysoké úrovni. Čtenář se nemůže zbavit dojmu, že mu často chybí znalost opomíjených staletí, zvláště patrné je to na tématu deindustrializace, byť samotná studie Vítězslava Sommera je velmi kvalitní, zvláště na tomto tématu lze ale ilustrovat jistou nelogičnost. Jistě by této publikaci slušelo věnovat i kapitolu dějinám 19. století, které je pro dějiny industrializace a urbanizace klíčové.

Rovněž zajímavé studie, věnující se normalizačnímu veřejnému prostoru, přináší Markéta Devátá a Adéla Rádková. Zvláště studie Markéty Deváté, která se zde věnuje pomníkové politice národních výborů, odpovědným strukturám KSČ a Svazu československo-sovětského přátelství (SČSP) přináší zajímavé výsledky. Zejména zajímavý je pak zkoumaný vliv SČSP na normalizační pomníkovou aktivitu, jejímž cílem bylo předdefinovat v lidské paměti události srpna 1968. Tato studie se pak opírá o značně bohatý archivní materiál a je výsledkem velmi důkladného výzkumu. Téma spojená se SČSP, a jeho vlivem na veřejný prostor, by bylo možné následně propojit i s výzkumem zaměřeným na vliv Sovětů na SČSP, respektive zkoumat případné tlaky okupační moci i za využití archivního materiálu ministerstva zahraničních věcí, zvláště příslušných teritoriálních odborů.

V celé publikaci kvalitou pak zvláštním způsobem vybočuje jen jediná studie, a to ta od Vladana Klementa, *Budoucnost technologií dohledu: aktéři moci versus obyvatelé měst?* Byť se jedná o práci filozofickou, jejíž metodologie je značně benevolentní, trpí studie některými nedostatky i podle oborových měřítek. Autor si klade nelehké otázky z oblasti morální filozofie, předně se zabývá možností, zda se lze vylepšeným technologiím dohledu v budoucnu vyhnout, a dále jeho oblastí zájmu je, jestli obyvatelé měst skutečně mají o takovou formu dohledu zájem.

Tématu, které autor zvolil jako poslední, by nejvíce pasovala metodologie experimentální filozofie a deskriptivní etiky, ani jednu však autor nevyužívá. Místo toho předkládá své vlastní morální intuice, které jsou nezdůvodněné a značně alarmistické, například autor se obává rasismu umělé inteligence, která by měla na starosti kamerové systémy, ale opomíjí, že nové technologie, na rozdíl od současných operátorů, by předsudky trpět vůbec nemusely. Na problém intuic v etice naposledy upozornila práce Petry Chudárkové, *Intuice v etice: víc škody než užitku?* Praha 2023.

Autor opomíjí právní možnosti, které demokratický systém nabízí, odkud možná pramení jeho strach z moderních technologií. V prostředí demokratického právního státu má občan možnost obrátit se na soudy – včetně Ústavního soudu či Evropského soudu pro lidská práva – v případě že by byl novými technologiemi dotčen ve svých právech. Existuje tak řada mechanismů, jak se bránit proti případným nepřiměřeným zásahům. Nesouhlas občanů se zaváděním technologií dohledu pak lze navázat spíše na petiční právo než jej spojovat pouze s participativními rozpočty měst, autor neuvádí alternativy a nabízené řešení považuje jako jediné možné v obraně před „dystopickou“ budoucností.

Předkládaná publikace je i přes některé dílčí nedostatky přínosem, zvláště díky kvalitě jednotlivých studií. Oborovou a tematickou pestrost pak dokázali editoři dobře provázat a kniha tak odpovídá původnímu záměru autorů, není určena jen odborné, ale i širší veřejnosti, čemuž napomáhá umístění poznámkového aparátu na konci každé studie. Přehlednost a čtivost dále značně zpřehledňují různé grafy, mapy a ilustrace. Publikaci lze doporučit nejen jako práci historickou, která se zabývá širším časovým rozmezím, ale díky interdisciplinárnímu přístupu je přínosem pro další obory a pro zájemce o urbánní studia.

Matěj Kaftan